

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 110

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Education

Volume 110

ОБРАЗОВАНИЕТО, УЧЕНИЦИТЕ УЧИТЕЛИТЕ НА 21. ВЕК

ВЯРА ГЮРОВА *

Резюме: *Студията разглежда основни предизвикателства пред учителите на 21. век, свързано промените образованието характеристиките на учениците на 21. век. Обект на анализ са: промените България българското образование началото на 21. век; све тошни промени тенденции от какъв нов тип знания, умения компетентности се нуждаят учениците-граждани на 21. век; образователни реформи движения зареформирани на образованието, акцент върху два модела, придобили международна популярност - Моделът на Ан Шоу „Трите компаса на образованието на 21. век“ модела на американската организация (мрежа) „Партньорство за учене през 21. век“, познат като „Рамка на P21 заученето през 21. век“. Обобщени са възможни решения за трансформация на подготовката на учителите отговор на предизвикателствата образованието на 21. век.*

Ключови думи: *образование на 21. век, училище на 21. век, ученици на 21. век, учители на 21. век, образователни промени реформи*

21st century education students and teachers

Viera Gyurova

Abstract: *Study overviews main challenge for 21st century teachers, related to changes in education and features of the 21st century students. Objects of analyses are: the changes in Bulgaria and Bulgarian education at the beginning of the 21st century; the world changes and tendencies and what kind of knowledge, skills and competences are needed for students-citizens of the 21st century; educational reforms with stress on two patterns which have international popularity - „The 3 compasses of the 21st century education“ and „P21 Framework for the 21st century learning“. Some possible decisions about teacher education are summarized. Key words: 21st century education; 21st century school; 21st century students, educational changes and reforms*

* E-mail: viaragyurova@abv.bg

Увод

Темата огромна по нея са изписани хиляди страници. Но за да се коментира целенасочено от какво образование (ще) се нуждаят учениците на 21. век какво се очаква от учителите на 21. век би трябвало да се тръгне от изясняване на контекста, който те (ще) реализират своята педагогическа дейност. Най-популярното съдържание на понятието „контекст“ „обстоятелство, обстановка, събития, които се вписва определено явление, събитие“ (Габеров, И., Д. Стефанова, 2002, с. 376). конкретния случай контекстът на образователната дейност обхваща:

- външните фактори - най-общо ситуацията конкретната страна све та през 21. век (към тях се добавят специфичните фактори на района, които се намира функционира училището);
- спецификата на образованието ученето през 21. век;
- промененото училище на 21. век;
- характеристиките потребностите на учениците на 21. век;
- характеристиките потребностите на учителите на 21. век. Всеки един от тези елементи на контекста достатъчно сложен за анализ.

По същество учителите, учениците реализират образователна педагогическа дейност (или дейности) - учителите преподават, възпитават, обучават, учениците учат (усвояват знания, формират умения), социализират се се развиват. Ето защо върху тях влияят всички фактори, които определят параметрите на контекста (средата), рамките на които се реализира образователната дейност.

Целта на студията да очертае при какви обстоятелства се реализира (и ще продължи да се реализира) училищното образование на 21. век, как те определят неговите цели съдържание, както от какви знания умения се нуждаят учителите на 21. век, за да могат да го осъществят.

Според Гастон Миаларе (Франция), за да се разбере какво се случва образованието (и училището) трябва да се отчитат три групи фактори, които се явяват специфични фактори на промените образованието (по: Гюрова, В., 1994, 7-8):

- Първа група - фактори, които произтичат от обществените условия, при които поставена образователната институция. Всички промени общество то годините на прехода имат своето отражение върху училището, учебното съдържание, учениците - възпитанието поведението им - учителите, ръководствата, микроклимата, агресивността толерантността пр.

- Втора група - фактори, които произтичат от „местните условия“, които се реализира дейността на училището. Въпреки общото по отношение на организация структура, училищата различните населени места носят „печата“ на своя регион, на местната култура - влияят се от бита, традициите ценностите, изповядвани от местното население (които са ценности на местните учители).

• Трета група - фактори, свързани със самото образование. Това са промени в образователната система, конкретното училище, неговата организационна култура, характеристики на ръководството, преподавателския състав, микроклимата, както и новостите в педагогиката (дидактиката, теорията на възпитанието), образователният мениджмънт, които определят организацията на учебната работа, философията, методиката на обучение и др.

Новият 21. век добави към тези фактори още една група - „глобални фактори“ - това са явления, тенденции, приоритети, развитието на образованието, които надхвърлят локалните граници чрез международното сътрудничество. Средствата на масовите комуникации стават „глобални“ (международни) или придобиват международно значение. Те обединяват по следователски съмишленици от различни страни, диктуват нови правила, водят до промени в образованието - на глобално, регионално, местно ниво. За европейските страни такъв фактор е Европейският съюз, по-конкретно, неговата образователна политика, която България трябва да се съобразява.

Промените в България българското образование началото на новия век

Трудно да се прогнозира развитието на страната ни през 21. век - има оптимистични и песимистични прогнози. По-реалистично да се коментира как се отрази българският преход върху образованието през първите десети години на новия век.

Най-общо, годините на прехода настъпиха сериозни промени в българското общество, политиката, технологиите, икономиката, които оказваха влияние върху образователната политика и практика - върху пазара на образователни услуги, законодателството, финансирането, списъка предлаганите професии, специалности, учебни предмети, методика на обучението и образователните ресурси. Тези промени могат да бъдат разглеждани едновременно

като възможност, като заплаха - възможност за обновяване, осъвременяване на образованието, заплаха от полуреформи поради съпротивата срещу промените, недостатъчното финансиране на сектора.

Промените в българското общество и икономиката играят ролята на външни фактори на промените в образованието (наричани „обективни“). Те могат да бъдат анализирани помощта на PEST-анализа.

Да започнем със социалните промени - те се отнасят до промени в социалната структура на обществото, се отразяват най-вече ценностите, нормите, отношенията, обичаите, демографските фактори, тяхното влияние върху училищната популация, подготовката на учениците за живот в новото

IPEST-анализ - анализ на факторите на промените - политически, икономически, социални технологични промени конкуренцията (на български език СТИП Ко-фактори).

7

общество. нас годините на прехода се наблюдава ниска (до минусова) раждаемост, което, заедно миграцията на населението, доведе до затваряне на почти половината училища детски градини страната, девалвацията на нравствените ценности пренебрегването на възпитателната работа училище се отрази сериозно върху деструктивното поведение на учениците. Разслоението на бедни богати обществото се пренесе училище. Като цяло то повлия върху отказа от задължително училищно образование за деца от най-бедните социални слоеве нередовното посещаване на занятията от друга част от тях (предимно деца, които работят).

От друга страна, новобогаташите предпочетоха частните училища за своите деца (в т.ч. създадени международно участие), които предлагат по-добра по-сигурна среда, много случаи - образование по-високо качество. Така на практика социалните промени доведоха до явлението социална селекция на учениците.

Технологичните промени влияят върху материалната база на училището методиката (технологиите) на обучение, както върху търсенето на нови - технологично ориентирани - специалности за подготовка на нов тип специалисти, липсващи на пазара на труда. Видимо се промени материалната среда (база) училище особено техническите средства, използвани учебния процес, невидимият ефект на тези промени това, че те изискват нови (предимно дигитални) компетенции от преподавателите. Не случайно използването на информационни комуникационни технологии (ИКТ) се обявява като „ключова компетентност“ (т.е. компетентност решаващо значение) за гражданите 21. век, за ученето през целия живот, но за учителите на 21. век. Според учителката Ts. Palmer именно ИКТ определят профила (характеристиките) на учителя на 21. век съответно неговите компетентности (Palmer, Ts., 2015):

S да реализира обучение, центъра на което учащият (Learner-Centered Classroom) което персонализирано (Personalized Instruction)²; *S* да научи учениците да произвеждат дигитални образователни ресурси - да ги приема като „произвеждащи“ („producers“);

² Персонализираното обучение/учене (наричано още „персонализация“; „учене, центъра на което ученика“ или „учене, ориентирано към ученика“) се отнася до различни образователни програми, разнообразен учебен опит, различни подходи на обучение стратегии за академична подкрепа (подкрепа ученето), които са предназначени да удовлетворят различни учебни потребности, интереси, желания или особености на културната среда на отделните ученици [...]. Персонализираното учене може да се нарича също учене, центъра на което ученикът (student-centered learning), тъй като основната му цел да

направи индивидуалните учебни потребности първостепенно съображение при вземането на важни образователни учебни решения, вместо това, което би могло да бъде предпочетено, по-удобно или по-лесно за изпълнение за учителите за училището (Personalized learning, 2015 - 20.10.2016).

8

S да използва новите технологии;

S „да стане глобален“ - да научи учениците да използват ИКТ (и сам да го прави), за да общуват да се запознават други култури, хора събития; *S* да бъде „смарт“ (умен), да използва да насърчава учениците да из ползват смартфоните за образователни цели;

S да използва блоговете - както своя, така на учениците, което обогата тява възможностите им за формиране на умения за писмена комуникация за презентирание;

S „да стане дигитален“ - да има собствена страница, на която да качва учебни ресурси, да провокира дискусии споделяне на мнения по тях; *S* да работи сътрудничество учители учениците - като създава споделя тях дигитални ресурси, презентации проекти.

S да използва виртуалното пространство, да се среща със съмишленици да създава контакти (мрежи), за да споделя изследвания идеи да бъде крак новостите промените;

S да се свързва други хора - всеки навсякъде, по всяко време; чрез социалните медии;

S да използва предимствата на ученето, базирано на проекти; *S* да остави своя позитивна дигитална следа - да бъде модел за използване на интернет социалните медии за създаване на стойностни продукти ресурси, които могат да бъдат споделяни; да научи своите ученици как да се държат онлайн;

S да използва кодирането - да може да пише чрез HTML;

S да бъде иновативен - да използва неизползвани преди начини на преподаване - например социалните медии или като замести учебниците електронни ресурси - „заради учениците“;

S да продължи да учи - защото нови технологии се появяват непрекъснато за учителя „тяхното изучаване адаптиране към тях основно!“ (пак там).

За да бъдат крак времето, което живеят упражняват своята професия, българските учители трябва да станат дигитално-компетентни да поддържат високо ниво на тези свои умения. От тях се очаква да предлагат съвременен учебен процес, базиран на използването на най-новите (и непрекъснато променящи се) информационни комуникационни технологии, да създават използват електронни ресурси да мотивират учениците да го правят.

Икономическите промени годините на българския преход доведоха до реструктуриране на икономиката, което направи ненужни цели категории специалисти специалности очерта дефицит на други - „съвременни“, адекватни на 21. век. От друга страна, потребността от стартиране на собствения бизнес от много българи, първоначално цел осъществяване условията на висока безработица,

засили търсенето на икономически/предприемачески бизнес-знания, на което българското училище не беше готово да отговори.

9

Сривът на много производства се отрази негативно на приходите бюджет (на brutния вътрешен продукт), оттам - на финансирането на образованието, което доведе до обедняване на училищата до влошаване качеството на предлаганото от тях образование. Директорите трябваше да търсят нови източници на средства, водещо място сред които зае работата по проекти, това на свой ред изведе на преден план потребността от знания умения учителите ръководствата на училищата за писане управление на проекти. Политическите промени нас след 1989 г. са свързани бавното труд но утвърждаване на демокрацията, деполитизацията (поне теоретично) на образованието училището промени, наложени от повишената чувствителност към правото на образование.

Най-ярко политическите промени рефлектират образователната политика - по-конкретно промени законодателството нормативната база като цяло, които определят училищната политика. Такива са например въвеждането на задължително предучилищно образование на 5-6-годишните деца, промените целите, структурата съдържанието на училищното образование, въвеждането на държавни образователни изисквания/стандарты, задължителната квалификация на учителите други, наложени влезлия сила от 1 август 2016 г. Закон за предучилищно училищно образование пр., противоречиво приемани от педагогическата общност, родителите обществеността като цяло.

Пазарната икономика не може без конкуренция, тя ново явление за България за българското образование, което доведе още началото на прехода до появата на частния сектор разширяването на пазара на образователните услуги. Новите частни училища привлякоха не просто ученици от по-богати семейства, но родители, които искат по-добро образование, по-спокойна защитена среда за своите деца. този смисъл те наложиха позитивна конкуренция между училищата, основата на която са усилия, насочени към подобряване на условията качеството на учебния процес обществените

частните училища. Но поради ниската раждаемост необходимостта училищата да се борят за всеки ученик за всеки добър учител, за да оцелеят условията на „оптимизация“ на училищната мрежа, конкуренцията образованието има сериозен стресиращ ефект върху учителите ръководствата на училищата. Заговори се за професионално прегаряне на учителите („бърнаут ефект“), поради необходимостта да отговорят на многото изисквания - на МОН, родителите, учениците, на обществото като цяло, което ги поставя ситуация да работят при перманентно напрежение стрес.

От друга страна, свитият пазар на труда конкуренцията за всяко работно място, както конкуренцията между фирмите на пазара на стоки услуги (в т.ч. фирми производители извън България - на европейския световния пазар) постави

още едно изискване пред училищата учителите - да форми рат определени предприемачески личностни качества учениците, за да

10

бъдат конкурентни на пазара на труда след завършване на училище да отговорят на потребностите на работодателите за конкурентоспособна работна сила. Това обяснява сериозното навлизане на предприемачеството учебни те планове учебното съдържание, за което също са необходими подготвени учители, такива все още недостигат България.

Вътрешните фактори (наричани „субективни“) са свързани промени училищната организация - училищната структура култура, необходими мостта от обогатяването на „предлагането“ на нови профили специално сти, отговор на „търсенето“ във връзка потребността от осигуряване на допълнителна квалификация на учителите. При това трябва да се отчита, че всяко училище, подобно на всяка общност, „уникално има своята култура, ресурси, интереси, желани цели“ целта на промените не „училищата за станат неразпознаваеми едно от друго“ (т.е. просто да не си приличат), „да се използва най-доброто“, което едно училище може да предложи на своите ученици, на учителите на обществеността (по: Shaw, A., 2015 в). Но като цяло образователните промени нас началото на прехода не доведоха до най-добрите резултати. Поради редица финансови други за труднения се стигна до влошаване на микроклимата изкривяване известна степен на ценностите морала на ученици учители, на мотивацията за сериозно учене тази за отговорно изпълнение на професионалните задължения. Медиите разпространяват информация за корупция, купуване на изпити ди пломи, случаи на насилие между учениците, както от учители към ученици, за недобра организация - за проблеми правата правилата, свободата дисциплината, демокрацията реда - за липсата на сигурна училищна среда. Последствията от тези негативни явления са драстично спадане на имиджа на учителската професия. За ръководствата на училищата това сигнал за необходими промени управленските стратегии за повишаване на реда дисциплината, мотивацията за учене за работа, както за необходимостта от мерки за повишаване квалификацията на педагогическия помощния състав на училището. Там където директорите техните екипи осъзнаха на време това, наред по-голямата автономия по отношение на използването на бюджета търсенето на нови източници на финансиране, резултатите са на лице. Но като цяло има още много да се прави българското училище, за да отговори то на очакванията високите изисквания на своите „клиенти“ за да крак положителните тенденции промени, извършващи се по света от началото на 21. век - във всички сфери на живота, т.ч. образованието.

Какво се случва света през 21. век?

Твърде претенциозно да се правят прогнози относно това как ще изглежда

светът през целия 21. век. Но още първите две неспокойни десетилетия тия показаха, че това ще бъде век на:

11

- *динамични промени във всички области на живота*, като най-бързи са те областта на технологиите зависимостта на хората от тях; • *глобална обвързаност на света като цяло на случаещото се него* - възникват съюзи международни институции (и организации), появяват се се подписват пактове конвенции, които определят стратегии насоки за развитие както на държави континенти, така на света като цяло; техно логиите превърнаха света едно „голямо село“, което познати непознати могат да разменят информация да общуват под различна форма, но дадоха възможност на злонамерени „гении“ да вредят на другите най-малкото - да ги манипулират;

- *бързо развитие на технологиите, знанието, иновациите творчеството* - те улесняват научните открития, повишават икономическата конкуренция съперничеството за пазари между страните (в САЩ заговориха за „Икономика, движена от иновации творчество“, Европейския съюз - за „Икономика на познанието“), но технологиите предоставят нови възможности за ползотворно сътрудничество между учени, изследователи „практици“;

- *усложняване на екологичните проблеми* (като резултат от човешката дейност), свързано неразумното използване на природните ресурси, замърсяването на водата, почвите въздуха, влошаване на климатичните условия, изчезване или сериозно намаляване на животински растителни видове;

- *динамично сменящи се една след друга „информационни вълни“* - и информацията нараства лавинообразно, разнообразните технически средства улесняват достъпа до нея възможностите за комуникация; интернет „из мества“ традиционните библиотеки, като ги заменя една огромна виртуална библиотека, която има всичко - полезна вредна, вярна невярна, актуална, подвеждаща информация;

- *по-голяма мобилност на хората* - наред нарасналия интерес към пътуванията, цел туризъм почивка зад граница, се разширяват възможности за работа, за участие различни международни проекти, за учене живот чужбина;

- *разширяваща се засилваща се гражданска активност*, която, от една страна, свързана разпространяването на принципите на демокрацията (като новата световна идеология на 21. век), от друга страна - осъзнаване на нарастващите опасности за хората за човечеството като цяло. Бързо се разпространяват човешките права от т.нар. трето поколение - „*колективни*“, „*народни*“ или „*права на солидарността*“ - правото на информация, на екологична защита здравословна околна среда, на устойчиво развитие, на културен интегритет, на мир, както правото на нациите народите на самоопределяне, самоуправление пр. (Human Rights Message..., 2003, p. 19; Verhellen, E., 2000, 45-62). Информационните комуникационните технологии увеличават възможностите за създаване на социални мрежи, чрез които хората се обединяват за решаването на важни въпроси. Социал

ните мрежи стават фактор за повишаване на активността на гражданите за намесата им управлението на различни сфери на обществения живот. Същевременно чрез тях чрез новите технологии нарастват възможностите хората общественото съзнание да бъдат манипулирани именно на определени интереси.

Тези характеристики на новото столетие по-голямата си част се отнасят до всички развити страни (но засягат определена степен развиващите се страни), рефлексират върху всички области на живота, т.ч. върху образа на живота, като определят неговото съдържание, организация.

Какво трябва да научават училище учениците на 21. век?

Най-общо, индивидуален план, освен да научат конкретни неща, учениците трябва да бъдат подготвени да се чувстват добре този динамичен, взаимоотнобвързан, глобализиран технологизиран свят:

- да се справят сами динамичните промени във всички области на живота да ги управляват, ако имат нужда от помощ, да знаят откъде, от кого как да намерят получат, т.е. учениците трябва да усвоят *компетенции за управление на промените, вземане на решения справяне проблеми*; • да разбират глобалната обвързаност на света като цяло на случващото се в него, да бъдат част от този свят, като ясно осъзнават своите права, задължения отговорности; да имат активна гражданска позиция чувствайки се част от всички глобални световни проблеми, като същевременно не забравят, националната регионалната си принадлежност отговорност - други думи, учениците трябва *да развият култура на граждани на своята страна (в случая - на България), на Европа на света*;

- да живеят, да работят да допринасят за развитието на една силно конкурентна се на национално, регионално световно равнище икономика, движейки се от знанието, иновациите творчеството, т.е. *да придобият предприемаческа компетентност, иновативно, критическо и творческо мислене*;

- да се ориентират, да използват на свой ред да обогатяват информацията, която съпътства развитието на живота обществата през 21. век, да са готови да посрещат предизвикателствата на поредните нови информационни вълни, като използват разумно ефективно технологиите средствата за информация комуникация - т.е. *да развият култура на граждани на информационното общество*.

Що се отнася до последното, то като че ли най-лесно постижимо, тъй като учениците на 21. век имат предимството да са „дигитално родени“

3 Критическото мислене означава да не вярват на всичко, което им се представя като истина, да търсят аргументи За Против, да достигат сами до логически изводи решения, да реагират адекватно различни ситуации.

(Alvermann, D. E., 2007, p. 15). Според D. E. Alvermann те „говорят по рож дение“ дигиталния език на компютрите, на видеоигрите електронните игри, сърфират без проблем Интернет много лесно бързо се науча ват да боравят новите информационни технологии. Обичат да играят техническите средства, растат на тяхната „игрова скорост“ (при някои от тях дори се развива зависимост). тъй като за тях водеща визуалната информация (графиките образите са преди текста), те първо играят на съответната игра после четат ръководството, което да им подсказе как да решат следващия проблем на „технологизираното“ приключение (по: Alvermann, D. E., 2007).

Това, което притеснява възрастните, е, че учениците на 21. век предпо читат електронно опосредстваната комуникация пред живото общуване - те си комуникират чрез Интернет смартфоните, като пишат изпращат от тях електронни бележки („месиджи“).

Поначало учениците на новия век („дигитално родените“) учат по раз личен начин от връстниците си от 20. век („дигиталните имигранти“). За тях не учебниците, Интернет основен източник на информация. Предпочи тат да ползват електронни ресурси, спешно свалени текстове или музика от Интернет, често от електронните библиотеки, чрез електронните търсачки от компютърния софтуер или от телефоните си. Могат да учат, докато гледат те левизия или слушат музика. вероятно поради всички тези свои особености традиционният тип обучение не им интересен - нямат търпение да слушат лекции, нито за логиката стъпка по стъпка. Не харесват обучението тип „раз каз на учителя - тест“ (по: Alvermann, D. E., 2007, 15-16).

Всичко това поставя сериозното предизвикателство пред учителите да бъдат на нивото на информационната грамотност на своите ученици, което невинаги толкова лесно.

през 21. век не се променя социалната роля на училището образова нието. Те продължават да съществуват заради своите „клиенти“ (учениците) заради обществото. От тях, както предишното столетие, се очаква да удовлетворяват определени образователни потребности, нагласи очаквания, между които да подготвят учениците да се справят професионалните си за дачи като работна сила да бъдат активни граждани, но да развият учени ците умения за учене през целия живот.

Но тъй като 21. век век на сериозни промени, очакванията за тази подго товка се отличават от сродните очаквания спрямо училището на 19 особено на 20. век. На първо място, променя се спецификата на труда съответно - изискванията към компетенциите на работната сила (към „работещия човек“).

тази връзка икономистите Franc Levy Richard Murnane акцентират върху основната причина, поради която още началото на 21. век се налага да се коментира от какви знания умения се нуждаят хората през този век (по: Dede, C., 2009), тя намаляване дела на професиите, които изискват рутин

ни действия (нещо, което компютрите могат да правят) увеличаване броя на професиите, които изискват експертно мислене или комплексна комуникация (нещо, което компютрите не могат да правят). Това означава, че за да успяват на работното си място, днешните ученици ще се нуждаят, освен от професионална компетентност, от друга група умения - да мислят, да вземат решения, да работят екип.

„Ключовите умения“, които трябвало да притежават работниците (трудовете се) на 20. век, са се отнасяли до това „да познават пазара, да могат да следват инструкции, да се справят заедно други хора, да работят здраво да бъдат професионалисти - ефикасни, точни, честни справедливи“ (умения, които училището успешно формирало от които все още се нуждаят днешните ученици, бъдещи работещи хора). Но повечето професии информационния 21. век изискват от работещите да могат също „да обмислят задълбочено да решават творчески проблемите, да работят

екипи, да общуват ясно много медии, да разучават всяка променяща се технология да се справят потока от информация“ (по: What are 21st century skills?, 2016).

според Американската корпорация по мениджмънт „работодателите искат работници, които могат да мислят ясно, да решават проблеми творчески, да генерират идеи (да са иновативни), да работят да комуникират другите“ (пак там). Тези изисквания съответстват на бързите промени, характерни за 21. век, учениците трябва да бъдат научени как да бъдат гъвкави, инициативни да водят (да бъдат лидери), когато се налага, както да могат да произвеждат нещо ново полезно (пак там). Тези нови очаквания поставят към реформаторите образователните стратегии експерти въпроса за необходимите знания умения на гражданите за живот труд през 21. век.

От знания към компетенции, компетентности нов тип умения (умения на 21. век)

Още от края на миналия век особено след началото на 21. век, както Европа, така на много други континенти страни по света, промяната на училището образованието „регистрирана“ множество публикации, модели, „рамки“ на училището образованието на 21. век, редица класификации на уменията компетентностите, които учениците трябва да придобият училище извън него (вж: Dede, C., 2009). Форма 1 представя какви базови знания, умения, грамотности, култура трябва да притежават гражданите на 21. век според доклада на Комисията Делор „Образованието - скрито съкровище“ (1996), заключенията на Европейския съвет от заседанието му Лисабон (2000) Меморандума за учене през целия живот (2000) на Комисията на Европейската

Форма 1	Какво трябва да знаят да могат гражданите на 21. век? (основни/ключови умения компетентности)	
Комисията Делор ⁴ (1996)	оцеляват да се развият. Нови базови умения за всички (Лисабон, 2000)	Меморандум за учене през целия живот (2000)
Образованието на 21. век трябва да научи учениците: • на знания разбираше; • да действат; • да водят съвместен живот да се разбират другите; • да	• ИТ умения; • Ползване на чужди ези ци; • Технологична култура; • Предприемачески уме ния; • Социални умения.	• Дигитална грамотност; • Ползване на чужди езици; • Социални умения; • Предприемачески уме ния; • Умения за учене.

Малко по-късно, през първото десетилетие на 21. век, чрез различни документи, приети на европейско равнище, широка популярност европейски те страни получават т.нар. „ключови умения“, „компетенции“ „компетентности“, необходими на гражданите на новия век (пак там). От изключително значение за европейските страни документът „Препоръка относно ключовите компетенции (или компетентности⁵ - В.Г.) за учене през целия живот“, приета от Съвета на Европа Европейския парламент през декември 2006. Препоръката дефинира Европейската Референтна рамка за ключови компетентности за учене през целия живот, които стават цели на европейското об

⁴ Видният френски политик Жак Делор един от най-успешните президенти на Европейската комисия, която ръководи три мандата (в периода 1985-1994). Той оглавява Комисията на ЮНЕСКО за образованието на 21. век (от 1993 до 1996 г.). През 1996 г. Комисията публикува своя доклад за тенденциите образованието - „Образованието: скрито съкровище“ - който преведен на всички европейски езици. този доклад са определени четири области на учене, които се явяват „основните стълбове на образованието на 21. век“ могат да се определят като „ключови компетентности“, от които ще имат нужда хората, които ще живеят 21. век: учене за знания разбираше, т.ч. развиване на умения за учене); учене за действие - т.е. формиране на практически ориентирани умения; учене за живот разбирателство другите (т.е. развиване на социални умения); учене за оцеляване развитие. Училището (и всяка друга образователна организация) трябва да подготвя учениците тези четири области, като формира у тях тези жизнено важни умения.

⁵ На български език „competences“ се превежда като „компетенции“, като „компетентности“, затова при цитиране се използва предпочетенят от автора термин цитирания източник. Личното мнение на автора на тази студия е, че компетентността сбор от компетенции. Например, компетентността „Комуникация на чужд език“ съвкупност от компетенции за четене, писане, говорене, прилагане на граматическите правила на съот

ветния чужд език.

16

разование през 21. век. (по: Луни, Ж., А. Мишел, 2014; Ключови компетенции на гражданите на 21. век (2015).

Форма 2

Ключови умения компетентности европейски програма

Европейска Референтна рамка за ключови компетентности за учене през целия живот (2003)	областта на културата на творческите изяви).
• Комуникация на майчиния език;	Програма на ЕС „Образование обучение 2010“
• Комуникация на чужд език;	• Грамотност умения за смятане (основни умения);
• Математическа грамотност базови компетентности (познания) по природни науки по технологиите;	• Базови компетентности по математика, природни науки технология;
• Дигитална компетентност (умения);	• ИКТ използване на технологията;
Умения за учене;	• Умения за учене;
• Междупредметни (социални) граждански компетентности;	• Социални умения;
• Инициативност предприемачески умения;	• Предприемачески умения; • Обща култура.
• Културно изразяване (компетентности)	

Както се вижда от Форма 2, Европейската референтна рамка определя 8 ключови компетентности (компетентности преносими умения), „които съчетават знания, умения нагласи - необходими за усъвършенстване на личностното развитие, активното гражданство, социалното включване пригодността за трудова заетост“. Те са „междупредметни следователно са приложими във всички учебни предмети училищни дейности“ (Ключови компетентности на гражданите на 21. век, 2015). Поради това стават осnova на един компетентностно-базиран подход към учебното съдържание, изучавано европейските училища. Например последният български Закон за предучилищното училищното образование прилага този подход, като 5 от 12-те цели на образованието са пряко свързани придобиването на компетентности (Закон за предучилищното училищното образование, 2015, Трети раздел):

„ 3. придобиване на компетентности, необходими за успешна личностна професионална реализация активен граждански живот съвременните общности;

4. придобиване на компетентности за прилагане на принципите за устойчиво развитие;

7. придобиване на компетентности за разбиране прилагане на принципите на демокрацията правовата държава, на човешките права свободи, на активното отговорното гражданско участие;

11. придобиване на компетентности за разбиране на глобални процеси, тенденции техните взаимовръзки;

12. придобиване на компетентности за разбиране прилагане на принципи, правилата, отговорностите правата, които произтичат от членството Европейския съюз“.

Европейската референтна рамка стимулира придобиването на умения ключови компетентности (компетенции) училище. Редица европейски училища реализират иновативни проекти за промени учебното съдържание (Ирландия, Малта) или за модернизиране на образователната среда (или на класните стаи на бъдещето), т.ч. чрез общ дизайн, реализиран от външни експерти (архитекти вътрешни дизайнери), персонала ученици те (Финландия, Норвегия, Великобритания). Например, рамките на проект ИТЕС (Иновативни технологии за увлекателни класни стаи) на Европейската училищна мрежа (European Schoolnet) за периода 2010-2014 г. 20 европейски страни са модернизирани над 2500 класни стаи, на обща стойност 9,45 млн. евро, „с цел да се осигури устойчив модел за фундаментално трансформиране на преподаването ученето“ (Преоткриване предефиниране на иновациите..., 2016).

помощ на европейската политика на прилагане на компетентностния подход образованието Европейската комисия през 2012 г. създава Европейска мрежа за политика областта на ключовите компетенции училищното образование (KeyCoNet). Целта на KeyCoNet да анализира очертае „стратегии за осъществяването на ключови компетенции сферата на европейско то образование да разработи, съобразени потребностите на различните страни, препоръки за укрепване на политиката практиката. До края на 2014 г. повече от 100 заинтересовани страни (в областта на образованието) от 30 европейски държави са се присъединили към KeyCoNet. (Ключови компетенции на гражданите на 21. век, 2015).

много международни документи редица авторски модели пред почетен терминът „умения“, вместо „компетентности“ или „компетенции“. Но съдържателен план става ясно, че „умение“-то се явява комплексно понятие (дори синоним на „компетентност“), което включва себе си (по подразбиране) знания, разбиране пр. Например още през 2005 г. Организицията за икономическо сътрудничество развитие (ОИСР/ОЕСД) своята „Концепция за уменията за 21. в.“ предлага чрез образованието учащите (ученици възрастни учащи) да развият три групи (категории) компетентности (по: Dede, С., 2009):

Форма 3

Концепция на ОИСР за уменията за 21. в. (2005)

Компетентност	Компетентност	самостоятелно действие:
от първа категория:	от втора категория:	
за интерактивно	за взаимодействие	А) Действие рамките на
за интерактивно	хетерогенни групи: А)	„голямата картина“ (като
използване на средства: А)	(Поддържане на)б до бри	част от цялото).
Интерактивно използване	взаимоотношения другите.	Б) Съставяне реализиране на
на език, символи текстове.	Б) (Работа в) сътрудни	житейски планове лич ни
Б) Интерактивно използване	чество, работа екипи. В)	проекти.
на знания информация.	Управление решаване на	В) Защита подкрепа на права,
В) Интерактивно използване	конфликти	интереси, огранич ения
на технология.	Компетентност	потребности.
	от трета категория: за	

Освен Европа, редица модели за промяна на училището се появяват САЩ бързо придобиват международна популярност. Подобно на европейските колеги техните автори (експерти по образованието, учители, работодатели, родители пр.), самостоятелно обединени професионални общности мрежи, заявяват недоволството си от това, че училището образованието не отговарят на новото време, че системата на обучение остарялата, качеството на образованието много от масовите държавни училища - ниско. Според много от тях моделът един учител, който обучава сам 30 ученика, седнали редици, една класна стая (между четири стени), чрез лекции (или разказ на учителя) ограничен брой учебни ресурси не подходящ за новия век (Jacob. J., 2016, p. 4). Създаден през 19 век, този модел отговаря на очакванията на ерата на индустриалните революции на спецификата на производството тогава - производство, което не се нуждаело от „творчески мислещи хора“, от работници, които трябвало да идват навреме на работа, да бъдат покорни, да следват определен ред да бъдат способни да изпълняват стан дартни задачи (Shaw, A., 2015 a). Съответно, „учениците били обучавани, не възпитавани, да станат идентични (еднакви - В.Г.) винтчета бюрократична та машина“ (пак там).

Учениците на 20. век трябвало да бъдат научени преди всичко как да получават високи оценки на тестовете (или на другите видове изпити), което свързано със запомнянето на определено количество „вярна“ информация. Те са пасивни приемници („реципиенти“) на това знание, ученето се определяло като способност да се запомнят, да се натрупват съзнанието да се възпроизвеждат

факти.

бДумите скобите са добавени от автора на студията, за постигане на смислова коректност на фразите на български език.

19

Учителят учебникът са основните източници на знания. Именно те са центъра на учебния процес. Учениците седят на чинове (маси), подредени редици. Пред тях черната дъска (в края на 20. век заменена много училища от бяла дъска) учителят - носител източник на цялото необходимо за заучаване познание.

Много съвременни специалисти по обучението оценяват, че такова обучение днес няма смисъл (Jacob. J., 2016 др.). Но въпреки че вече второ десетилетие светът 21. век, много училища, т.ч. САЩ другите развити страни, нас, все още възпроизвеждат стария фабричен модел на образование. голяма част от усилията на учители реформатори насочена именно към усъвършенстване уменията на учениците да получават по-високи оценки на тестовете. Защото именно успехът им на тестовете основен критерий за ефективност на училището, днес - за критерий за качество на образованието.

Поради тази причина през първите десетилетия на 21. век усилията на много американски реформатори (както на тези от други страни) са насочени към повишаване качеството на образованието за всички деца, независимо

кое училище учат към коя прослойка на обществото принадлежат. Според Мишел Рий, скандалната Главна инспекторка по образованието на Вашингтон (Public Schools Chancellor), окръг Колумбия периода 2007-2010 г. „няма дете, което да не може да бъде научено, има мързеливи учители, които не си вършат работата“ (по: Атанасова, Сл., 2013). Тя си поставя за цел да направи масовите училища добри привлекателни за всички деца окръг Колумбия, където концентриран политическият елит на САЩ. Същевременно окръгът

известен едни от най-лошите си обществени училища страната, които 95% от учениците са афроамериканци (Да посещаваш добро училище..., 2010). М. Рий нейните последователи от създадената от нея през 2010 г. организация „Учениците на първо място“ смятат, че „всяко дете заслужава качествено образование“ (Student first, 2016) че „да посещаваш добро училище, трябва да е факт от живота, не въпрос за късмет“ (Да посещаваш добро училище..., 2010).

Мишел Рий убедена, че качествено образование се прави от качествени учители. Нейният план за реформа, известен като „Реформа със сто мили часа“,

предвижда радикални мерки „за затваряне на училища хронично ниско представяне (на учениците различни класации - В.Г.), намаляване наполовина на администрацията инспектората, въвеждане на нови учебни планове по

математика, литература природни науки, допълнителни класове (часове - В.Г.) за проблемните ученици“, затваряне на „лоши“ училища уволняване на „лоши“ учители. Тя закрива 23 училища за две години (Станев, И., 2010 а), уволнява само през 2010 г. 241 учители, чиито ученици показват изключително ниски оценки на

тестовете (Michell A. Rhee, 2016). над 400 учители за три години (Да посещаваш добро училище... , 2010). това М. Рий си

20

навлича гнева на учителите на учителските синдикати след три години принудена да си подаде оставката.

Същевременно планът предвижда привличане училище на млади учители, дори без учителска квалификация, увеличаване на заплатите от 20 до почти 100% на най-добрите учители, чиито ученици постигат високи резултати на стандартните тестове.

Мишел Рий успява „да отлепи американската столица от последното място по ниво на образователните стандарти“ (Станев, И., 2010 а) учениците показват около 15-40% по-високи резултати по различните предметни на стандартните тестове (Michell A. Rhee, 2016). Всъщност действията на Мишел Рий (критикувани, но възприети като модел разпространени други окръзи на САЩ) са контекста на политиката на екипа на президента Б. Обама, чиято амбициозна цел „до 2020 г. САЩ да излязат начело световната класация за процента на юношите, завършили колеж (училище, даващо бакалавърска степен или професионална квалификация)“. За постигането на тази цел се разчита на три групи мерки: „закриване на лошите училища, възнаграждаване на добрите повишаване на стандартите за учениците учители“ (Станев, И., 2010). Според тази стратегия на Белия дом най-лошите 5% от обществените училища трябва имат един от трите възможни „трансформационни“ подхода (*нак там*):

- да уволнят директора част от най-слабите учители;
- да приемат специален устав, който да ги задължава да постигнат сериозно подобрене определен срок - да станат „чартърни училища“ (charter schools⁷);
- да бъдат закрити, учениците им да продължат да учат други училища. Но още преди екипът на Обама да се реши на такива драстични мерки, през 1989 г. Wendy Коор създава неправителствената организация „Преподавай за Америка“ („Teach for America“), чиято възпитаничка Мишел Рий (Teach for America, 2016).

Целта на организацията повишаване качеството на обучението училищата непривлекателните селищни райони (проблемни училища), като се привличат като учители студенти, завършващи елитни университети. Те преминават краткосрочна (около 2 месеца) педагогическа

⁷Чартърните училища възникват началото на 70-те години през 2010 г. са едва 6% от всички училища САЩ. На практика това са публични (обществени) училища, които се управляват като частно предприятие. Името „Charter schools“ идва от устава им („Charter“), който са записани целите, които училището се създава. Основателите обикновено поемат ангажимента да повишат качеството на образованието, като са освободени от много правила, които традиционните публични училища трябва да изпълняват. Срещу задължението да не въвеждат такси за учениците, Charter schools се финансират по същия начин както обществените, чрез пряка държавна субсидия средства от частни донори. Ако

директорът не постигне заложените устава цели определен срок, той трябва да подаде оставка. Ако това не помогне, училището се закрива (Станев, И., 2010 а).

21

подготовка летни школи получават „алтернативен сертификат“ за учители. Сключват договор да работят 2 години, като получават учителската заплата плюс допълнителен „ваучер за образование“, парите от който могат да заплащат таксите си за различни образователни дейности. Младите учители са добре приемани от учениците повечето случаи успяват да ги мотивират да учат сериозно.

Въпреки критиките, организацията „Teach for America“ се разраства бързо става популярна не само САЩ, но много други страни по света. Тя основата на международната мрежа движение „Преподавай за всички“ („Teach for All“), създадено през 2007 г., което към 2015 г. обединява 12 000 учители 25 000 бивши членове от 40 страни. Мрежата подпомага националните организации обмена на опит (добри практики), „за да се осигури на всяко дете достъп до отлично образование“ (Teach for all, 2016). От 2010 г. към международното семейство се присъединява „Teach for Bulgaria“, чиято програма „Заедно час“ „подготвя способни хора да бъдат мотивиращи учители, за да може всяко дете България да има достъп до качествено образование“ (Teach for Bulgaria/Заедно час, 2016).

Обсъждането на проблемите на образованието училището на 21. век няма да бъде пълноценно без представяне на други два модела, тръгнали от САЩ прераснали международни движения за реформиране на образованието.

Моделът „Трите компаса на образованието на 21. век“ („The 3 compasses of the 21st century education“)

Моделът се свързва името организацията на Anne Shaw - учителка, която създава през 1995 г. Тексас независима американската консултантска фирма „Училища на 21. век“ („21st Century Schools“) основна цел да подпомогне училищата да преминат новия век, да се трансформират от традиционни съвременни, модерни, адекватни на времето света (Shaw, A., 2015 в). Организацията има достъпен за всички желаещи сайт (www.21stcenturyschools.com), издава много справочна помощна литература помощ на учителите ръководствата на училищата, консултира провежда обучения, курсове тренинги.

Постепенно организацията прераства движение международна „глобална мрежа от учители“ училища от САЩ, Канада, Мексико, Турция, Индия, Малайзия, Виетнам др. (International Coalition of 21st Century Schools).

Консултативния съвет участват университетски преподаватели от САЩ, Великобритания, Финландия (Shaw, Anne, 2015).

Според Anne Shaw едно училище на 21 век много повече от предлагане на достъп до технологии предоставяне на добра материална база нови усещания за процеса на обучение. „Възможно (училището - В.Г.) да има всич

ки най-последни технологии качествена нова сграда все още да действа като традиционно училище тип фабрика“ (Shaw, A., 2015в). Учителите про дължават да преподават по старому, „само че го правят дигитално, вместо хартия писалка“ (Shaw, A., 2015а).

За да бъде училище на 21. век, едно училище трябва да възприеме нова образователна парадигма (философия), учителите да развият нови убеждения да прилагат нови практики. този нов тип училище учениците не се въз приемат като „маса“, като индивидуалности, които могат да учат на различ ни места, по различно време, от многобройни различни източници. Според „холистичната визия“ на организацията на Anne Shaw за училището образо ванието на новия век, учениците придобиват образователен опит не само чрез участието им планирани уроци покриване на образователни стандарти. Целта на образованието не да се повишат оценките на стандартизираните тестове, да се подготвят учениците да успяват живота през 21. век8. този контекст ученето много повече от това да се марширува през стандартите. Привържениците на движението „Училища на 21. век“ отиват по-далече от стандартите, към едно образование - преподаване учене - които имат нов смисъл носят радост (Shaw, A., 2015).

Според Anne Shaw, да се подготвят учениците да успяват живота през 21. век означава да се направят коренни промени на всички равнища - от политиките, които се прилагат от национално до локално равнище, през орга низирането изучаването на учебното съдържание (учебните планове про грами), до организирането на учениците пространството класната стая

училището (Shaw, A., 2015а). Посоките на тези промени се определят от нови *три компаса на образованието на 21. век*9. Те определят както учебното съдържание, така подходите методите на реализация на учебната работа на учениците на учителите крайните резултати, до които се очаква те да достигнат. Тези три компаса са:

- Основните характеристики (наречени „Критически атрибути“) на образованието на 21. век.

8 По същото време САЩ се разгръща движението „Да обучаваме за Америка“, последвано от международната мрежа „Да обучаваме за всички“ движението „Учениците на първо място“ (на реформаторката Мишел Рий), чиято цел повишаване на качеството на образованието във всички училища особено - повишаване на оценките на учениците на тестовете най-неблагоприятните училища (разположени бедни региони недобре финансирани). (Teach for America, 2016; Dillon, S., 2011; Teach for all, 2016; Michell A. Rhee, 2016; Да посещаваш добро училище...,2010).

9 Anne Shaw започва да разработва своя модел за образование (и училище) на 21 век, известен като „Трите компаса на образованието на 21 век“, от края на 20 век. Процесът продължава повече от 10 години. Първите два компаса са разработени през 1998 г. за целите на докторската дисертация на авторката за целите на модела PBL21 - модел на

- Разнообразните грамотности.
  - Уменията за 21. век, които трябва да усвоят учениците (вж. фигура 1).

Трите компаса на образованието на 21. век

Първият компас - основните характеристики („Критически атрибути“) на образованието - определя основите, върху които следва да се изгражда образованието на 21. век. Тези характеристики определят съдържанието, подходите (педагогическият метод) очакваните резултати от обучението на учениците. По-конкретно, новото образование се отличава от образованието на 20. век по това, че е:

- *интегрирано интердисциплинарно;*
- *осъществява се глобална класна стая, условията на глобализация;* • *насочено към формиране на умения за 21. век;*
- *повишени изисквания към учениците учителите, релевантно съответствие на света - на неговото развитие през 21. век;*
- *адаптирано към създаващо или водещо до постоянна, личностна социална промяна, която се постига чрез учене през целия живот;* • *базирано на проекти движено от научни изследвания;*
- *ориентирано („центрирано“) към ученика;*
- *използващо за реализацията си технологии мултимедиа. Вторият компас*

насочва към резултатите от образованието - учениците на 21. век трябва да усвоят *многообразните грамотности* (освен „3-те R“ -

24

четене, писане аритметика), които трябва да усвоят учениците на 21. век (3 Compasses, 2016):

- екологическа грамотност;
- кибернетическа грамотност;
- здравна грамотност (относно физическата годност здравето); • глобални компетентности (знания, умения, отношение към съвременния свят)
- мултикултурна грамотност;
- социална/емоционална компетентност;
- медийна грамотност;
- финансова грамотност;
- грамотност относно изкуствата творчеството.

Всички тези грамотности (и компетентности) водят към конкретен резултат - формиране на комплекс от умения, които правят човешката личност устойчива на динамичните промени във всички области на живота.

Третият компас на образованието на 21. век Anne Shaw добавя през 2008 г., след като прочита книгата на преподавателя от университета Харвард Tony Wagner „Пропастта на глобалното постижение“ („The Global Achievement Gap“). Тя приема позицията на автора, че образованието трябва да помогне на младите хора да *развият 7 умения, необходими им за оцеляване през 21. век - умения за:*

- критическо мислене решаване на проблеми;
- сътрудничество чрез мрежа ръководство чрез влияние;
- проява на гъвкавост адаптивност;
- проява на инициативност предприемачество;
- ефективна устна писмена комуникация;
- оценяване анализиране на информация;
- проява на любознателност въображение.

Тези умения са изцяло свързани промените на света човечеството през 21. век. Тяхното усвояване не може да стане традиционната класна стая (тип „фабрика“), нейната организация (която Anne Shaw определя като тип „гробница“, последователите на Педагогиката Френе във Франция - като „клас-автобус“), където се предлага обучение, центъра на което учителят. Новият век изисква друг модел на обучение, реализирано друга организация на средата. Както показва фигура 1, тази нова, целенасочена организирана учебна среда комплекс от 3 вида среди: физическа, социална/емоционална академична (свързана ученето).

Първата - физическата среда - се състои от „улеснения за учениците“ „живи училищни дворове“, които стимулират творчеството високите постижения. Членовете на организацията „Училища на 21. век“ са убедени, че „има връзка между физическата среда постиженията на учениците“ (21st century education,

2016). Организацията работи видни архитекти, които съз дават красиви училищни сгради („училищата на вашите мечти“) 46 страни,

25

на 6 континента. Те трансформират организацията на класните стаи така, че тя да бъде подпомагача, да улеснява максимално усвояването на учебното съдържание, преподаването ученето, което „саморъководено, независимо мо, взаимозависимо, персонализирано диференцирано, активно водено от ученика“. всичко това „на около половин цена от тази за изграждането на традиционните училища“ (пак там).

„Живите училищни дворове“ са зелени площи около училището, рас тителност кътове, които подпомагат работата на учениците по проекти, отнасящи се до социални проблеми проблеми на околната среда. Те дават възможност на учениците да експериментират да усвояват различни компе тенции, свързани опазването на природата околната среда, както компе тенции за решаване на проблеми на здравето изхранването на хората. Тези живи училищни дворове улесняват проявите на творчество, сътрудничеството

общуването, както по-доброто разбиране осмисляне на учебното съдържа ние по традиционните учебни предмети като математика, история, география, чужди езици, наред производството на медийни продукти др.

Втората - социална/емоционална среда - основен фактор за добрия микроклимат. училището на 19. 20. век грижата за емоционалния комфорт на учениците не била приоритет или поне не била по-важна от препода ването усвояването на конкретно учебно съдържание. Anne Shaw цитира William Glasser, според когото преди ученикът да започне да учи, трябва да бъдат удовлетворени *4 негови потребности* (по: 21st century education, 2016):

- *от принадлежност любов;*
- *от власт,* която се определя от постиженията, които на свой ред са ре зултат от високи изисквания, подкрепа, признание уважение; • *от свобода* - реализира се чрез възможностите за избор, за индивидуал ни проучвания, чрез самоуправлението, оценяването на проявите, персонали зирането диференцирането на задачите дейностите;
- *от забавление.*

Емоционалната среда класната стая трябва да подкрепя удовлетворя ването на тези потребности. Тъй като емоциите се отразяват на мисленето ангажират съзнанието на учениците тъй като доказано, че екипната работа провокира положителни емоции, организирането на класа като екип налага гането на екипни взаимоотношения между учениците са „критични за емо ционалното им здраве, както за тяхното учене“ (пак там). училищата на 21. век емоционалната среда трябва да се характеризира уважение, загриженост, приемане, доверие, високи очаквания, вяра на учениците на учителите един друг, радост забавление. условията на такава емоционална среда чрез усвояването прилагането на специфични стратегии учениците ще се формират качества като самочувствие,

емоционална грамотност (интелигентност), умения за сътрудничество работа екип.

26

Грижа на всеки учител да намалява стреса да изгражда позитивен емоционален микроклимат класната стая като част от учебната работа. Учи тели, които успяват тези свои усилия, постигат забележителни резултати.

Позитивната емоционална среда контекста, който се осъществява усвояването на учебното съдържание по учебната програма. училищата на 21. век тя организирана около новите 3 Rs10, отличаващи образованието на новия век, което е:

- *повишени изисквания (Rigorous);*
- *релевантно на времето (Relevant);*
- *съответстващо на реалния свят (Real world).*

основата на тази позитивна емоционална среда стои проектно-базираното обучение на 21. век (PBL 21.), което на свой ред се основава на трите компаса, представени по-горе (PBL 21. - the next step in the evolution of project based learning!, 2015; P21 Framework definition, 2015).

Третата - академичната - среда пряко свързана процеса на обучение усвояването на учебния материал. училищата на 21 век тази среда се отличава високи очаквания спрямо учениците спрямо учителите. Отчита се, че учениците учат по различен начин различна степен усвояват учебното съдържание, затова акцентът ученето върху индивидуалните постижения - ученето трябва да бъде персонализирано, базирано не на учебното време, на очакваните учебни постижения на отделните ученици. Персонализирано то учене означава: учителите да поставят високи изисквания (стандарты за постижения) пред всеки ученик по отношение на неговите собствени изследвания (проучвания); да научат учениците да си поставят сами високи стандарти да им помагат да ги постигат; да стимулират учениците да проследяват периодично прогреса си да разсъждават върху своето учене; да ги научат как да използват портфолио, за да събират свои учебни продукти, които се гордеят; да планират своето развитие усъвършенстване; да споделят това родителите си. Това учене, центъра на което ученикът, безспорно води към повишаване на мотивацията за учене учебните резултатите.

Училищата на 21. век реализират проектно-базирано обучение учене (PBL21 - the next step..., 2015), което през 21. век изисква отчитането на още една - *четвърта разновидност на средата - виртуалната среда*, като елемент на образователната среда (средата на учене). Виртуалната среда разширява възможностите за учене чрез използване на интернет, електронни образователни платформи електронни учебни (образователни) ресурси, които изискват развиването на дигитална, виртуална визуална грамотности, като разновидности допълнение на многообразните грамотности, които трябва да усвоят учениците

на 21. век.

10Традиционното училище образование се опира на други 3Rs: Reading (четене), Writing (писане), Arithmetic (аритметика).

27

През първото десетилетие на 21. век широка популярност САЩ, впоследствие - международна, придобива друг модел за образованието през 21 век, известен като моделът „Рамка на P21 за ученето през 21. век“ на американската организация (мрежа) „Партньорство за ученето през 21. век“¹¹ („P21 - Partnership for 21st century learning“).

Моделът „Рамка на P21 за ученето през 21. век“

Според Chris Dede (който прави преглед на появилите се до 2009 г. рамки на „умения за 21. век“), въпреки че създадена през 2006 г., тази рамка най-детайлна най-широко приета одобрявана сравнение тези преди след нея (Dede, C., 2009). Моделът се опитва да обедини очакванията на обществото спрямо училището образованието на 21. век резултатите, които трябва да постигнат учениците (вж. фигура 2). Той не просто отражение на философията на ученето новия век, „визия за успеха на учениците новата глобална икономика“ (Framework for 21st century learning, 2006).

П21 Рамка за ученето през 21. век

Очаквани резултати системни за подкрепа на ученика от 21. век

Фигура 2

11 Към настоящия момент организацията обхваща над 5 млн. членове от САЩ чужбина - работодатели представители на бизнессвена, правителствени образователни лидери. Обединява ги идеята, че „всички учащи се нуждаят от образователен опит училище извън него, от люлката до кариерата, за да изградят знания умения за успех един глобално дигитално взаимно обвързан свят“ (What is 21.st century learning..., 2016).

28

За да постигнат успех професионалния личния си живот през 21. век, учениците трябва да усвоят „дъгата“ от умения, знания експертиза като очаквани резултати от тяхното обучение учене. Рамката отразява новата пара дигма за образованието на 21. век, според която то трябва да съчетава Трите „R“ (четене, писане аритметика), 4-те - критическо мислене, комуникация, колабориране (сътрудничество) креативност (творчество). Според адаптиран модел на рамката, приложен независимо (части училища) Атаманта, развиването усвояването на 4-те води до формирането на ученици, търсещи справящи се проблеми, вземащи етични решения, способни да комуникират другите да работят сътрудничество, да мислят творчески иновационно (Хау, К., 2015).

Като цяло, Рамката определя очакваните резултати от работата на учителите: да подготвят ефективни граждани трудещи се на 21. век, компетентности на комуникатори, на хора, които могат да работят сътруднически в други хора, етични „глобално ориентирани“, независими отговорни граждани учещи, творчески критични мислители, гъвкави ръководени от цели индивиди (Ray, K., 2016; Ray, K., 2015). Както показва моделът, тези качества се развиват чрез усвояването от всеки ученик на учебно съдържание, съсредоточено *ядро от учебни предмети*, които са базата на основното („ключовото“) академичното познание - *пет допълнителни интердисциплинарни теми*, чието съдържание допринася за по-доброто разбиране на света през 21. век.

Ядрото от учебни предмети включва изучаването на: английски език¹², четене (или езикова подготовка); световни езици; изкуства; математика; икономика; (природни) науки (комплекс от знания по физика, химия, биология); география; история; управление гражданско образование.

Петте, допълващи ядрото, интердисциплинарни теми са:

- „Глобално осъзнаване“ - чрез изучаването на тази тема се цели учениците да разберат по-добре световните проблеми, да развият умения за учене от другите за работа с други хора, представители на различни култури региони, различен начин на живот, така че като резултат да се постигне взаимно уважение, разбиране диалог общата работа. Впрочем, далечната 1996 г. Комисията Делор определи тези комуникативни интеркултурни умения като „учене за живеене заедно другите да се разбираме“ (Делор, Ж., 1996).

- „Финансова, икономическа, бизнес предприемаческа грамотност“ - тази тема пряко свързана динамиката на развитие на конкурентна икономика

реализацията на хората на един глобален пазар на труда. Чрез изучаването на тази тема учениците трябва да се научат как да правят личен икономически ориентиран избор, да разбират ролята на икономиката общо

123а американските ученици това усвояването на родния/националния език. Тази основна дисциплина съответства на една от „ключовите компетентности“ на европейските граждани (вж.: форма 2)

29

ството на предприемаческите умения за подобряване на производството, производителността кариерното израстване.

- „Гражданска грамотност “- тази тема има отношение към разбиране то на глобалния взаимно обвързан свят отговорността за него на гражданите на 21 век. Чрез изучаването на тази тема се цели постигането на повишена гражданската активност на учениците, запознаването им човешките права

задължения как те (могат да) се реализират на национално глобално (международно) равнище.

- „Здравна грамотност “ - темата изключително важна поради риска от бързо разпространяващи се болести, особено условията на повишена мобилност на гражданите. Чрез изучаването на тази тема се цели учениците да усвоят знания относно здравето здравословния начин на живот (здравна култура), да развият умения за вземане на решения, отнасящи се до здравето, поставянето реализирането на цели, свързани опазване на здравето, да осмислят национални международно значими здравни проблеми.

- „Грамотност за околната среда “- тази тема има отношение към формирането на екологическа култура учениците. Чрез нейното изучаване се цели постигане на разбиране анализ на проблемите, свързани опазване на околната среда търсенето на решения за тяхното преодоляване, осмисляне на влиянието на човека обществото върху природата света, мотивация за активно участие на учениците природозащитни дейности.

На основата на тези учебни предмети интердисциплинарни теми учениците трябва да развият *три групи полезни за живот 21. век умения*: • Умения за учене иновации.

- Умения, свързани търсене използване на информация, на различни медии технологии.

- Умения за живота кариерата.

Уменията за учене иновации са известни още като „4-те (коментира ни по-горе): критическо мислене, комуникация, колаборация (сътрудничество), креативност (творчество)“. Те са признати като разграничаващи учениците на такива, които са готови да живеят работят комплексна работна комплексна житейска среда, такива, които не са готови за това. Авторите на модела, уточняват спецификата на тези умения (P21 Framework definition, Appendix B, 2015):

Т уменията, свързани креативността иновациите, са умения за творческо мислене, творческа работа другите, прилагане на иновации; *Т уменията за*

критическо мислене решаване на проблеми са умения за ефективно разсъждаване (чрез използване на подходящи за ситуацията подходи), за използване на системно мислене (чрез анализ синтез на комплексни явления), правене на оценки, вземане на решения решаване на проблеми; *Т уменията за общуване сътрудничество* са умения за коректно общуване другите, споделена отговорност за резултата от общата работа оценяване на индивидуалния принос екипната работа.

30

Уменията, свързани търсене използване на информация, на различни медии технологии са част от:

информационната грамотност на учениците, която улеснява достъпа до информация, използването управлението на информацията; *медийната грамотност на учениците*, която им дава възможност да анализират посланията на медиите, тяхното възприемане от зрителите, слушателите читателите влиянието им върху поведението живота на хората, както при носача на медиите за разбирането на етични, юридически (и други) проблеми. Част от тази грамотност са: уменията за създаване използване на медийни продукти запознаването авторските права върху тях; запознаването правата ограничения на хората, свързани изяви им пред медиите; осмислянето на начините, по които посланията на медиите се разбират интерпретират от зрителите, читателите слушателите, принадлежащи към различни социокултурни среди; *ИКТ-грамотността на учениците* базова за хората на 21. век (някои определят като най-важната грамотност). Тя свързана формирането на умения за: „използване на технологията като инструмент за изследване, организиране, оценяване обмен на информация“; използването на дигитални технологии общуването социални мрежи чрез тях; „достъп, управление, интегриране, оценяване създаване на информация за успешно функциониране една икономика на познанието“, „прилагането на едно фундаментално разбиране на етически юридически проблеми, свързани достъпа използването на информационните технологии“ (пак там).

Уменията за живота кариерата са умения, свързани развиването проявата на редица качества като:

гъвкавост адаптивност към промените, различните гледни точки, похвалите, графици, приоритетите, микроклимата, обратната връзка, мултикултурната среда пр.;

инициатива самоуправление по отношение на управление на: времето целите; натоварването работа; независимото определяне, приоритизиране мониторинг на изпълнението на задачи без външен надзор; самоуправление на ученето чрез развиване на личните умения за учене натрупване на експертиза, чрез проява на инициативност ученето, чрез приемане на ученето като процес, продължаващ през целия живот, чрез рефлексия върху минал опит, цел бъдещ прогрес;

социални мултикултурни (крос-културни) умения - свързани са със: пълноценното общуване другите (изслушване водене на диалог); професионално

поведение; работа различни екипи; уважение на културните различия на хората, които трябва да се работи съвместно; използване на социалните културните различия за създаване на нови идеи повишаване на иновациите качеството на работата;

13 Крос-културни умения - умения за общуване по едно също време хора от различни култури.

31

Т производителност отчетност при управлението на проекти постигане на планирани резултати, като: продукти високо качество; развиване на определени способности (за управление на времето, работа екип сътрудничество; за отчитане на резултатите пр.);

Т лидерство отговорност - те изискват демонстриране на способности (умения) да се насочват, ръководят вдъхновяват другите (за да дадат най-доброто от себе си за постигане на предварително планирани резултати), да се решават проблеми, да се действа етично, но отговорно интерес на общността.

Формирането на тези умения, като резултат от прилагане на Рамката, възможно при изграждането на една *подкрепяща система за постигане на очакваните резултати от учениците* (и учещите като цяло) на 21. век. На фигура 2 това са концентричните кръгове, върху които стъпила „дъгата“ от умения. Елементи на тази система са:

Т Стандартите на 21. век - фокус върху уменията, учебното съдържание експертизата (опитността), придобивани чрез обучението ученето; ключовите предмети (ядрото от предмети) интердисциплинарни теми; задълбоченото разбиране на учебния материал, боравенето информация данни за професионални житейски цели, решаването на проблеми („учениците учат най-добре, когато активно са ангажирани решаването на смислени проблеми“) (пак там).

Т Оценяването на уменията на 21. век - чрез използването на адекватни инструменти методи за оценяване (тестове, обратната връзка, технологично-базирано, формативно сумативно оценяване, портфолио на ученика на учителите, балансирани мерки (портфолио) за оценяване на ефективността на системата за постигане високи нива на компетентност на учениците по отношение на уменията на 21. век.

Т Учебните планове, програми обучение на 21. век - те отразяват уменията на 21 век, които учениците трябва да усвоят чрез: основните „ключови“ предмети междупредметни теми; чрез прилагането на съвременни иновативни методи, ИКТ технологии подходи на обучение (като: компетентностно-базиран подход, проблемно-базиран подход, проектно-базиран подход, персонализиран подход др.14).

Т Възможностите за професионално развитие на учителите на 21. век - то необходимо, за да могат учителите да развиват учениците уменията на 21. век, да използват нови актуални методи, подходи технологии обучението, да диагностицират образователните потребности на учениците си да оценяват

техните постижения развитие.

Т Образователните (учебните) среди на 21. век - те подкрепят усвоява нето на уменията на 21. век от учениците, позволяват достъп до качествени

14Повече за тези подходи виж статиите на Ан Шоу за училищата на 21. век (Shaw, A., 2015).

32

учебни ресурси, технологии технически средства, осигуряват възможност за групово, екипно индивидуално учене, улесняват създаването на професионални учещи се общности на преподавателите за споделяне на опит, сътрудничество съвместна работа, разширяват възможностите за създаване на международни проектни екипи, съчетаване на присъствено обучение дис танционно онлайн обучение.

Независимо какъв модел ще се приложи, глобалният контекст на образованието на 21. век изисква учениците да получат глобално ориентирана компетентност за света, който живеят, което означава да придобият (Teacher preparation for the global age, 2008, p. 7):

- знания да развият любознателност за световната история, география, различни култури, околната среда икономическите системи, както за текущи международни проблеми;
- знания умения по чужди езици мултикултурни умения да общуват ефективно хора от други страни, да разбират многообразието от перспективи да използват първоизточници от различни части на света;
- да се ангажират като етични граждани решаването на съвременни проблеми.

За целта учителите, които ги обучават, трябва да имат адекватното образование.

Какви учители са нужни за образованието на 21. век?

Отговорът на този въпрос труден нееднозначен. Според много реформатори образованието на 21. век се нуждае от големи (от „велики“) учители. Защото „всяко дете заслужава велик учител“ защото „качеството на учителя

най-важният вътрешноучилищен фактор, който влияе на постиженията на учениците“ (Great teachers for every child..., 2012).

Има много различни класификации дейностите, които учителят изпълнява съответно - подготовката, която трябва да получи. Анализираният модел насочват вниманието към специфично образователната възпитателната работа на учителите, които се осъществяват новия контекст на времето, спецификите на 21. век на образованието на 21. век.

Някои идеи вече бяха представени тази студия. Безспорно, права филипинската учителка L. Avila, според която учителят на 21. век трябва да бъде добре

подготвен мениджър на класа, който да може да създава такава образователна среда, която възможно реализирането на персонализирано насочвано (съобразено индивидуалните нужди на учениците) преподава не учене. това означава, да бъде подготвен като образователен мениджър (мениджър на класа). „Традиционният мениджмънт на класа се фокусира вър ху създаването прилагането на правила процедури за контролиране на поведението на учениците. Новото виждане за мениджмънта на класа акцен

33

тира върху ангажирането на учениците ученето чрез активното им участие екипна работа по учебни задачи дейности - познати като учене сътрудничество активно учене (Avila, L. C., 2015).

Според доклад на експерти от Централния университет на Мичиган за необходимата трансформация на подготовката на американските учители до 2023 г. (Transforming to a 21st Century Educator Preparation Program, 2014), учи телите на 21. век (в т.ч. не само американските) трябва да бъдат подготвяни 3 основни области:

За глобализацията, местните отговорности, различието включване то - тази подготовка ще им даде така необходимата „глобална култура“, която трябва да предадат на своите ученици, както ще ги подготви да работят ученици, идващи от различна културна среда или живеещи различни среди.

За оценяване на ученето за преподаване на учебния материал - като използват бази данни различни подходи методи за оценяване вземане на адекватни образователни решения.

Да разбират да интегрират технологиите своята работа - да могат да реализират виртуална комуникация, да развият технологична (дигитална) грамотност умения за обучение, базирано на дигиталните технологии, да проведат виртуално „смесен тип“ (присъствено дигитално базирано) обучение.

Заслужава си да се отбележи необходимостта от т.нар. глобална компетентност. Поради факта, че могат да пътуват преподават различни страни или че им се налага да обучават ученици от различни страни култури, съвременни те учители се нуждаят от знания за глобалния свят, който живеят те техните ученици. този контекст Центърът за Международно разбирателство на Селена Каролина предлага Рамка за интернационализирането на подготовката на учителите 4 основни части (Teacher preparation for the global age..., 2008, p. 6):

1. Преразглеждане на програмите за подготовка на учителите цел да се осигури:

- Общобразователна подготовка, която да помогне на учителите да опознаят дълбочина поне един регион на света, поне една култура или глобален проблем да усвоят поне още един чужд език (освен английски).

- Педагогическа професионална подготовка, която да помогне на учителите да преподават глобалните измерения на своя предмет.
- Придобиване на опит чрез стаж на терен, който подкрепя формирането на предварителни глобални представи перспективи бъдещите учители.

2. Улесняване на поне един

крос-културен опит бъдещите учители чрез:

- Обучение или преподавателска работа на студенти, бъдещи учители, друга страна или стажове преподавателска работа на учители мултикул турни общности.

- Финансиране на такъв тип дейности.

- Подходящо ориентиране, супервизия обсъждане на придобития крос-кул турен опит от студентите, оглед на бъдещата учителска практика (дейност).

34

3. Модернизиране разширяване на програмите по чуждоезиково обучение:

- Подготовка на повече учители да преподават по-малко разпространени езици.

- Усъвършенстване на педагогиката (методиката) на езиковото обучение, въз основа на съвременни изследвания добри практики.

4. Разработване на инструментариум за формативно сумативно оценя ване на ефективността на новите стратегии за развиване на глобална компе тентност на бъдещите учители.

За да може да формира учениците си умения на гражданина на 21. век, на информационното общество, на икономиката на познанието, самият учи тел трябва да разбира комплексността на своята работа, която изисква от него непрекъснато да развива себе си многообразието от „грамотности“, уме ния компетентности. „Много от това, което учителите трябва да знаят, за да бъдат успешни учители, невидимо за наблюдение“, „пренебрегвано от учебните програми“ на формалното образование за учители, пише Linda Darling-Hammond от университета Станфорд (Darling- Hammond, L., 2006). Съвременният учител трябва да може да помогне на учениците да усвоят сло жен учебен материал. От него се очаква „да подготви виртуално всички свои ученици, като развие тях мислене умения от висок порядък“, които някога са били запазени (възможни) за единици от многото ученици (пак там). При това „преди всичко учителите трябва да имат предвид какво най-добро за детето това центъра на техните решения“. Изглежда просто, но сложна материя, голямо влияние върху това „какво се случва на много деца учи лице“ (пак там).

тъй като днешните учители не са учили училището на 21. век са мите те не са усвоили необходимите им разнопосочни умения, грамотности компетентности, този пропуск трябва да бъде компенсиран от педагогиче ското образование университета - рамките на базовото образование - чрез различните форми на допълнителна квалификация. Учителите трябва да имат достъп не само до традиционния тип квалификационни дейности, но до разнообразни онлайн курсове интерактивни тренинги (workshops), до смесени (онлайн присъствени) програми, до виртуални програми за професионално развитие програми за устойчиво професионално развитие. Всички тези услуги трябва да са на високо ниво, разработени участието на водещи експерти по педагогика психология. това сериозно отго ворно предизвикателство пред педагогическите факултети специалности - самите те трябва да влязат 21. век, за да могат да подготвят учителите на 21. век.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова, Сл. (2013) Гласувам за образованието. - http://sklavoy.blogspot.bg/2013_04_01_archive.html - 27.07.2016.
- Габеров, Ив., Д. Стефанова (2002) Речник на чуждите думи българския език. прило жения. 5 прераб. доп. изд., В. Търново, GABEROFF-ЕООД.
- Гюрова, В. (2013). Измерения на мениджмънта на образованието на възрастните. Габ рово, Екс-прес.
- Гюрова, В. (1994) Образованието по света (проблеми перспективи). София. Да посещаваш добро училище трябва да факт от живота, не въпрос на късмет. Ин тервью Мишел Рий. - *Дневник*, 16 декември 2010.
- Делор, Ж. Образованието: скрито съкровище. Прев. от англ. С., ЮНЕСКО, 1996. Закон за предучилищното училищното образование, 2015. - <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDVjsp?idMat=97877> - 22.10.2015.
- Ключови компетенции на гражданите на 21. век (2015). - http://keyconet.eun.org/c/document_library/get_file?uuid=183edb79-8a4d-44ae-90c4-666f46391 - 10.8.2016. Луни, Ж., А. Мишел (2014) Заключение препоръки на KEYCONET за укрепване на ключовите компетенции политиката практиката (резюме). KEYCONET. - http://keyconet.eun.org/c/document_library/get_file?uuid=183edb79-8a4d-44ae-90c4-666f46391 - 10.8.2016.
- Преоткриване предефиниране на иновациите областта на европейското образование (2016). - <http://www.schooleducationgateway.eu/bg/pub/latest/practices/rediscovering-and-redefining-i.htm> - 21.01.2016.
- Станев, И. (2010) Как да напишем оценка на учителя? - *Капитал*, 5 май 2010. Станев, И. (2010a) Частните публични училища. - *Капитал*, 23 април 2010. - http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/sviat/2010/04/23/891933_chastnite_publichni_uchilishta/... - 12.07.2016.
- Alvermann, D. E. (2007) Content-Area Literacy: The Spotlight Shifts to Teacher Educators. In: Multiple Literacies in the 21.st Century. The Twenty-Eighth Yearbook. 2006. A Peer Reviewed Publication of The College Reading Association, Utah State University. Texas A&M University-Commerce.
- Avila, L. C. (2015) Facilitating 21.stcentury learning. - www.slideshare.net/leilanicostalesavila/facilitating-21st-century - 10.8.2016.
- Darling-Hammond, L. (2006) Constructing 21.st-Century teacher education. - <http://chalkboardproject.org/sites/default/files/Constructing-21.st-Century-Tchr-Ed.pdf> Dede, C. (2009) Comparing Frameworks for „21st century skills“. - <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.475.3846&rep=rep1&type=pdf> - 5.7.2016. Dillon, S. (2011) Global Effort to Recruit Teachers Expands. - <http://www.nytimes.com/2011/09/22/education/22teach.html?r=1> - 5.8.2016.
- Framework for 21.st century, 2006 - www.p21org/storage/documents/P21-Framework.pdf 7.7.2016.
- Great teachers for every child: a matter of social justice. Researce briff, May 2012. - <http://>

www. Student first org

HumanRights Message. Learn, Train & Experience (2003). Poznan, Service civil international.
Jacob, J. (2016) A Personalized Future for Education: Moving into the 21.81 Century and Beyond.
Student first policy publications. - www.Studentfirst.org/polici Kay, K. (2015) Do you have
21/21 vision? - <http://www.edutopia.org/blog/do-you-have-2121-vision-ken-kay> - 3.9.2016.

36

- Michell A. Rhee (2016) - [https:// en.wikipedia.org/wiki/ Michel-Rhee](https://en.wikipedia.org/wiki/Michel-Rhee) - 27.07.2016. Palmer, Ts.
15 characteristics of a 21.st-Century teacher. - [http://www.edutopia.org/
discussion/15-characteristics-21st-Century-teacher](http://www.edutopia.org/discussion/15-characteristics-21st-Century-teacher) - 20.06.2015.
- PBL21 - the next step in the evolution of project-based learning! (2015) - [http://
www.21stcenturyschools.com/what-is-pbl21.html](http://www.21stcenturyschools.com/what-is-pbl21.html) - 5.8.2016.
- P21 Framwork definition, Appendix B. (2015). - [http://www.p21.org/storage/documents/P21-
Framework_Definition_New_Logo_2015.pdf](http://www.p21.org/storage/documents/P21-Framework_Definition_New_Logo_2015.pdf) - 7.7.2016.
- P21 Framwork definition (2015). Appendix C. 21.st Century support systems. - [http://
www.p21.org/storage/documents/P21-Framework_Definition_New_Logo_2015.pdf](http://www.p21.org/storage/documents/P21-Framework_Definition_New_Logo_2015.pdf) -
7.7.2016.
- Pearlman, B. (2014) Transforming Classrooms and Schools for 21.st Century Learners by
Design. - [http ://www.p21 .org/news-events/p21blog/1551 -pearlman-transforming
classrooms-and-schools-for-schools-for-21st-century-learners-by-design](http://www.p21.org/news-events/p21blog/1551-pearlman-transforming-classrooms-and-schools-for-schools-for-21st-century-learners-by-design)
- Personalized learning (2015) - [http://edglossary.org/ Personalized-learning...](http://edglossary.org/Personalized-learning...) - 20.10.2016.
- Student first (2016) - [http:// Studentfirst.org/](http://Studentfirst.org/). - 7.7.2016.
- Shaw, Anne (2015). 21.st Century Schools. About us. - [http://www.21stcenturyschools.com/
about-us.html](http://www.21stcenturyschools.com/about-us.html)
- Shaw, Anne (2015a). Cemetery Method. - [http://www.linkedin.com/pulse/cemetery-method
anne-shaw.html](http://www.linkedin.com/pulse/cemetery-method-anne-shaw.html) - 20.8.2016.
- Shaw, A. (2015b). 21.st century schools. - [http://www.21.stcenturyschools.com/articles.html](http://www.21stcenturyschools.com/articles.html)
- Shaw, A. (2015c). 21.st Century Schools.We help you create 21.stCentury Schools, classrooms
and curriculum! - <http://www.21stcenturyschools.com/articles.html> - 1.8.2016 Student first
(2010) - [http:// Studentfirst.org](http://Studentfirst.org/). - 1.8.2016.
- Teach for all (2016) - <https://www.linkedin.com/company/teach-for-all> - 5.8.2016. Teach for
America (2016) - [http://en.wikipedia.org/wiki/Teach_ for _America](http://en.wikipedia.org/wiki/Teach_for_America) - 3.8.2016 Teach for
Bulgaria/Заедно час (2016) - [https://www.facebook.com/teachforbulgaria/
posts/?ref=page_internal](https://www.facebook.com/teachforbulgaria/posts/?ref=page_internal) - 1.8.2016.
- Teacher preparation for the global age: the imperative for change, 2008, Longview Foundation
for education in World Affairs and International Understanding, Inc. -
www.longviewfdn.org/index.php/download.../10/ - 4.7.2016.
- Transforming to a 21.81 Century Educator Preparation Program (2014). D Report of 2023
Teacher Preparation Task Force. - Michigan, Colleague of Education and Human Services,
Central Michigan Universityq February 27, 2014
- 3 Compasses and framework (2016) - [http://www.21stcenturyschools.com/uploads/
2/1/5/4/21542794/3_compasses_and_framework.pdf](http://www.21stcenturyschools.com/uploads/2/1/5/4/21542794/3_compasses_and_framework.pdf) - 7.7.2016.
- 21st century education (2016) - [http://www.21stcenturyschools.com/intro-to-21.st -century
education. Html](http://www.21stcenturyschools.com/intro-to-21st-century-education.html) - 2.7.2016.
- Verhellen, E. (2000). Convention on the Rights of the Child. 3th rev. ed., Leven/Apeldoorn,
Garant.
- What is 21.st century learning and citizenship all about (2016) - [http://www.P21.org/our
work/citizenship/a-parents-guide](http://www.P21.org/our-work/citizenship/a-parents-guide) - 20.07.2016.
- What are 21.stcentury skills? (2016) - [http://k12.thoughtfullearning.com/FAQ/ what-are-21st](http://k12.thoughtfullearning.com/FAQ/what-are-21st)

century-skills - 3.04.2016.

Постъпила януари 2017 г.

Рецензент: доц. д-р Снежана Янакиева